

Anja Tews, *Die Kriminalverfassung in Neuvorpommern und Rügen 1815-1851. Ein Beitrag zur preussischen Justizgeschichte*, Herdecke 2004, ss. 288.

Studia nad dziejami panowania szwedzkiego w północnych Niemczech cieszą się wśród badaczy dużym powodzeniem. Poważną rolę w tych badaniach odgrywają problemy z zakresu historii ustroju i prawa, czego przejawem były w 2003 r. dwie konferencje poświęcone jubileuszowi utworzenia Trybunału w Wismarze dla szwedzkiego władztwa w Rzeszy, a także kilkanaście publikacji z tym związanych (m.in. *Integration durch Recht. Das Wismarer Tribunal (1653–1806)*, Hrsg. von N. Jörn, B. Diestelkamp, K.Á. Modéer, Köln-Weimar-Wien 2003). W zakres tych badań historycznoprawnych wchodzi również zagadnienie integracji poszczególnych prowincji z innymi krajami niemieckimi po utracie ich przez Szwecję w XVIII i początku XIX w.

Przykładem takich studiów jest wydana w 2004 r. monografia Anji Tews dotycząca prawa i sądownictwa karnego na Nowym Pomorzu Przednim (Neu Vorpommern) w latach 1815-1851, czyli w pierwszych dziesięcioleciach integracji tego obszaru z monarchią Hohenzollernów, poprzez włączenie go do pruskiego Pomorza, z którym w przeszłości było związane. Władze pruskie, mimo gwarancji udzielonych w umowie ze Szwecją dla miejscowych stanów już od oficjalnego przejęcia 23 października 1815 r. starały się wprowadzić rozwiązania ustrojowe i administracyjne funkcjonujące w innych prowincjach państwa. Dotyczyło to również prawa oraz sądownictwa, dla których pierwsze projekty zmian, m.in. wprowadzenie pruskiego landrechtu (Allgemeines Landrecht) już w 1816 r. przygotował komisarz ds. prawa i sądownictwa Johann Friedrich von Hempel. Kolejne plany wprowadzenia pruskiego modelu prawnego i organizacyjnego sądownictwa stały się tematem prac Ministerstwa Sprawiedliwości ds. Rewizji Ustawodawstwa (Justizministerium für Revision der Gesetzgebung) i Komisji Organizacyjnej Sądownictwa Nowych Prowincji (Immediat Kommission zur Justizorganisation in den neuen Provinzen). Stany przedniopomorskie jednak swoją postawą skutecznie blokowały wszelkie zmiany ustroju prawnego, broniąc stosowanego dotąd prawa powszechnego, Ordynacji Kryminalnej Karola V (CCC) oraz prawa prowincjonalnego.

Prezentowana monografia jest drukowaną wersją dysertacji doktorskiej przygotowanej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Ernsta Moritza Armdta w Greifswaldzie (Recht- und Staatswissenschaftliche Fakultät der Ernst Moritz Arndt Universität Greifswald). Autorka podzieliła pracę na 2 części i 9 nierównych wielkością rozdziałów. Dysertację uzupełniają wykazy źródeł i literatury wykorzystanych w monografii, indeksy osobowy i rzeczowy oraz aneksy. Na te ostatnie składają się teksty 5 zarządzeń i patentów dotyczących ustroju prawnego i sądowego Nowego Pomorza Przedniego z lat 1806, 1810, 1815 i 1839, do których autorka często odwołuje się w toku narracji.

W części pierwszej będącej swego rodzaju wstępem, składającej się z 4 krótkich rozdziałów, autorka prezentuje najpierw dzieje panowania szwedzkiego na Pomorzu Zachodnim, poczynając od 1630 r., czyli włączenia się Gustawa II Adolfa do wojny trzydziestoletniej, aż do czasów napoleońskich oraz przejęcia ostatniego fragmentu władztwa szwedzkiego na południowym wybrzeżu Bałtyku przez państwo pruskie w 1815 r. (A. Historische Einführung). W drugim rozdziale (B. Rechtshistorische Einführung) A. Tews podejmuje problem rozwoju prawa karnego w monarchii Hohenzollernów w latach 1713-1815, przedstawiając problem ten w polityce Fryderyka Wilhelma I, Fryderyka II i pracach nad ALR i Ordynacją Kryminalną z 1805 r. (Kriminalordnung).

W kolejnym punkcie autorka przedstawia cel i zakres tematyczny pracy (C. Eingrenzung der Thematik), a także bardzo skrótowo omawia bazę źródłową monografii (D. Hinweise zur Darstellung), opartą przede wszystkim na zasobach 3 archiwów: Stadtarchiv i Landesarchiv w Greifswaldzie, a także Geheimes Staatsarchiv PK w Berlinie-Dahlem. Ze wspomnianych

placówek wykorzystane zostały w monografii akta miejskie i sądowe, władz prowincji pomorskiej (LA Greifswald, Rep. 60 Oberpräsidium) oraz ministerstwa sprawiedliwości (GStA PK HA I Rep. 84a Justizministerium) i Rady Państwa (GStA PK HA I Rep. 80 Staatsrat). Dodać tu można, iż uzupełniające materiały do niniejszego tematu znajdują się w innych zespołach berlińskiego archiwum – Urzędzie Kanclerza Państwa (GStA PK HA I Rep. 74, sygn. H II Pommern Nr 2a, sygn. R XXXVII nr 1-2), Ministerstwie ds. Rewizji Prawa (GStA PK HA I Rep. 84 Abt. I Nr 150, 181, 187; Abt. II 2 Nr 2, 4, 7) czy też Gabinecie Cywilnym Króla (GStA PK HA I Rep. 89, sygn. 17184-17187).

Ponadto autorka wspomina, że materiały do tego tematu znajdują się w Archiwum Państwowym w Szczecinie oraz w Stadtsarchiv w Stralsundzie. Jednakże nie są one wykorzystane przez A. Tews, w przypadku pierwszego – jak podaje i z czym można się zgodzić – ze względu na powtarzalność materiału ze źródłami z Berlina i Greifswaldu. Natomiast względem archiwaliów stralsundzkich autorka stwierdza, że to akta Greifswaldu mają stanowić exemplum dla zobrazowania omawianego problemu w społecznościach miejskich. W tym miejscu zgodzić można się z A. Tews, że ze względu na objętość materiału akt stralsundzkich, mogą one stanowić podstawę dla odrębnego studium. Jednak dla czytelnika niniejszej pracy pozostaje pewien niedosyt, iż autorka nie pokusiła się o przedstawienie choćby kilku przykładów źródłowych ze wspomnianego miasta, którego urządź prawni i sądowy był o wiele bardziej rozbudowany i skomplikowany niż w Greifswaldzie.

W drugiej części składającej się z 5 rozdziałów i stanowiącej zasadniczy trzon monografii autorka na początku (A. Die Landständische Verfassung in Schwedisch-Pommern bis 1815) przedstawia stan ustroju stanowego Pomorza Przedniego w okresie 1648-1815, w tym też jego zniesienie w 1806 r. oraz przywrócenie w końcowym okresie panowania królów szwedzkich. Odrębne miejsce w tym rozdziale poświęca ustrojowi sądowemu Pomorza Szwedzkiego w XVIII w. i charakterystyce poszczególnych jego typów (patrymonialne, miejskie, królewskie). Następnie omówiony jest stan prawa i sądownictwa karnego w momencie przejścia prowincji przez Prusy (B. Die Kriminalverfassung in Neuvorpommern und Rügen um 1815), prezentując strukturę sądów i ich kompetencje w zakresie prawa karnego według przepisów z 1806 i 1810 r., czyli po likwidacji sądownictwa patrymonialnego i utworzeniu na terenach wiejskich sądów powiatowych (Kreisgerichte). W kolejnym krótkim rozdziale (C. Einrichtung des Territoriums Neuvorpommern und Rügen ab 1815) autorka prezentuje strukturę pruskiej administracji państwowej na dawnym Pomorzu Szwedzkim, dla którego utworzono odrębną Rejencję w Stralsundzie (Regierung Stralsund) i organizację stanową (Kommunalverband Neuvorpommern).

Rozdział D (D. Die Kriminalverfassung in Neuvorpommern Rügen von 1815 bis 1851), stanowiący trzon monografii, zawiera dzieje starań władz centralnych z Berlina, zmierzających do wprowadzenia pruskiego ustawodawstwa i sądownictwa karnego, czyli *titulusu* 20 z II części pruskiego landrechtu oraz ordynacji kryminalnej (Kriminalordnung) z 1805 r. Zabiegi te zakończyły się połowicznym sukcesem w następstwie królewskiego zarządzenia z 18 maja 1839 r. Mimo to stany jednak obroniły znaczną część dawnego ustawodawstwa karnego materialnego oraz sądownictwa kryminalnego aż do ogólnopruskiej reformy wymiaru sprawiedliwości z 1849 r. oraz ogłoszenia kodeksu karnego w 1851 r. (Strafgesetzbuch). Proces ten autorka przedstawia dość szeroko w prawie 100-stronicowym rozdziale na tle walki politycznej rządu berlińskiego ze stanami przedniopomorskimi, broniącymi swoich dawnych przywilejów, a także sporów biurokracji i środowiska prawników pruskich o reformę prawa karnego, nad którą toczyła się bardzo żywa dyskusja i prowadzone były liczne prace projektowe w pierwszej połowie XIX w. Część drugą monografii A. Tews kończy rozdział (E. Schlussbetrachtung) podsumowujący, w którym potwierdza ona swoje spostrzeżenia o połowiczności reformy prawa i sądownictwa karnego na Pomorzu Przednim i pozostawieniu wielu relikwów z czasów panowania szwedzkiego.

Autorka przedstawia historię ustroju sądownictwa karnego na Nowym Pomorzu Przednim w sposób przejrzysty. Dotyczy to nie tylko stosowanego prawa i organizacji sądów karnych, ale przede wszystkim procesu przygotowania zmiany w tym ustroju w toku toczącej się dyskusji. Obok znajomości materiałów archiwalnych i źródeł drukowanych A. Tews wykazuje dość dobrą znajomość literatury przedmiotu dotyczącej dziejów prawnoustrojowych i politycznych Prus.

Pewne ułomności prezentowanej pracy dotyczą przede wszystkim dziejów politycznych i ustrojowych Pomorza Zachodniego w XVII i XVIII w., a zwłaszcza źródeł z czasów książęcych. A. Tews powinna odwołać się do szerszej literatury problemu, niż to czyni. Między innymi w przedstawieniu Bogusława X i roli tego monarchy ukształtowaniu się ustroju stanowego oraz jego przekształceń do początków XVII w. autorka przywołać musi nie tylko M. Wehrmana, O. Eggerta, H. Backhaua czy N. Buske lub W. Buchholza, ale również opracowania M. Spahna (*Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte des Herzogthums Pommern von 1478–1625*), R. Petscha (*Verfassung und Verwaltung Hinterpommerns im siebzehnten Jahrhundert*) czy H. Kocha (*Beiträge zur innerpolitischen Entwicklung des Herzogtums Pommern im Zeitalter der Reformation*). Podobnie względem sytuacji Pomorza podczas wojny trzydziestoletniej brakuje podstawowej monografii problemu Maxa Bära (*Pommern während des dreissigjährigen Krieges*). Również we wstępnych rozważaniach o prawie i sądownictwie karnym w prowincjach niemieckich Szwecji autorka nie wykazuje się znajomością pracy K.Ł. Modéer (*Gerichtsbarkeiten der schwedischen Krone im Deutschen Reichsterritorium. Voraussetzungen und Aufbau 1630–1657*). Dużą stratą dla monografii na pewno jest również nieznajomość – ze względu na barierę językową – polskiego dorobku naukowego w badaniach pruskiego prawa i ustroju, w tym prawa karnego, m.in. choćby klasycznej monografii S. Salmonowicza (*Prawo karne oświeconego absolutyzmu*) czy syntezy dziejów Pomorza dla pierwszej połowy XIX wieku (*Historia Pomorza*, t. III, cz. 1, red. G. Labuda).

Przedstawione uwagi krytyczne na pewno nie wpływają znacząco na ogólną ocenę rozprawy, którą należy uznać za udaną. Historyk prawa i ustroju sądowego będzie na pewno usatysfakcjonowany po lekturze tej dysertacji. Otrzyma jasny obraz i spójną wiedzę na temat sądownictwa i prawa karnego na Nowym Pomorzu Przednim w okresie ustawicznej rywalizacji władz centralnych Prus z miejscowymi stanami o pełną integrację tego dawnego władztwa szwedzkiego z monarchią Hohenzollernów.

PAWEŁ GUT (Szczecin)

Grzegorz Smyk, *Korpus urzędników cywilnych w guberniach Królestwa Polskiego w latach 1867–1915*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004, ss. 282

Kształtowanie się zawodowej kadry urzędniczej stanowi interesujące zagadnienie zarówno w aspekcie społecznym, jak i prawnym. Związane jest ono ściśle z przyjęciem biurokratycznego systemu organizacji administracji, który upowszechnił się w epoce Oświecenia, a którego rezultatem było powstanie wyodrębnionego korpusu państwowej służby cywilnej. Szczególnie miejsce przypada w tym procesie Rosji, gdzie korpus urzędniczy kształtował się w sposób odmienny niż w pozostałych krajach europejskich, co pozostało nie bez wpływu na jego kształt w XIX stuleciu. Zagadnieniom struktur urzędniczych w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym, a więc w okresie po wprowadzeniu na tym terenie administracji rosyjskiej, poświęcona jest monografia Grzegorza Smyka z lubelskiego ośrodka historycznego, gdzie prowadzone są od dawna badania nad dziejami administracji na ziemiach polskich.